

Kichik yoshdagi bolalarning psixologiyasi

Zebo Kamoldin qizi Obidjonova
zeboobidjonova4@gmail.com
Namangan davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik yoshdagi bolalarning psixologik rivojlanishi, ularning bilish jarayonlari, emotsional barqarorligi va ijtimoiy xulq-atvor xususiyatlari ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda bolaning sensor-motor rivojlanishi, nutq shakllanishi, idrok, diqqat va xotira jarayonlarining o'ziga xos jihatlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, oilaviy muhit, tarbiya uslubi va pedagogik ta'sirlarning bolalar psixik taraqqiyotiga ta'siri baholanadi. Maqola bolalarning ruhiy rivojlanishini chuqur anglash, ularga mos pedagogik va psixologik yondashuvlarni ishlab chiqish uchun ilmiy asos yaratadi.

Kalit so'zlar: bolalar psixologiyasi, rivojlanish, emotsiyalar, bilish jarayonlari, ijtimoiylashtirish, sensor rivojlanish, nutq, xotira, xulq-atvor, tarbiya

Psychology of young children

Zebo Kamoldin kizi Obidjonova
zeboobidjonova4@gmail.com
Namangan State Pedagogical Institute

Abstract: This article examines the psychological development of young children, focusing on their cognitive processes, emotional stability, and social behavioral characteristics. The study analyzes sensorimotor development, speech formation, perception, attention, and memory features in early childhood. Additionally, the influence of family environment, parenting style, and pedagogical intervention on children's mental development is evaluated. The article provides a scientific basis for understanding child development and designing appropriate pedagogical and psychological approaches.

Keywords: child psychology, development, emotions, cognitive processes, socialization, sensory development, speech, memory, behavior, parenting

Kichik yoshdagi bolalarning psixologiyasi psixologiya fanining alohida sohasi bo'lib, bolaning hayotining dastlabki bosqichlarida kechadigan bilish, emotsional va ijtimoiy rivojlanish jarayonlarini o'rganadi. Ushbu davr rivojlanishning eng sezgir (sensitiv) bosqichlaridan biri hisoblanadi. Chunki sensor-motor ko'nikmalar, nutq,

idrok, xotira va tafakkur kabi kognitiv jarayonlar aynan shu bosqichda shakllanadi. Psixologik tadqiqotlar (J. Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasi, V. Vygotskiyning sotsiokultural yondashuvi, E. Eriksonning psixososial rivojlanish bosqichlari) shuni ko'rsatadiki, bolaning keyingi yillarda qanday shaxs sifatida shakllanishi ko'p jihatdan ilk yillarda yaratilgan psixologik shart-sharoitlarga bog'liq.

Kichik yosh davri inson hayotidagi eng nozik va intensiv rivojlanish bosqichlaridan biridir. Bu davrda bola atrof-muhitni idrok qilish, fikrlashni shakllantirish, nutqni egallash, emotsional tajribalar orttirish va ijtimoiy munosabatlarga kirishish kabi jarayonlarni o'zida mujassam qilgan murakkab psixologik o'zgarishlarni boshdan kechiradi. Maktabgacha yoshdagi bolaning psixik rivojlanishi ko'p jihatdan uning faoliyati, o'yinlari, kattalar bilan muloqoti va ta'lim-tarbiya jarayoniga bevosita bog'liqdir.

Bu davrning asosiy xususiyatlaridan biri - iqtisodiy va abstrakt fikrlash hali shakllanmagan bo'lsa-da, bola kuchli qiziqish va kuzatuvchanlikka ega bo'lishidir. U atrofdagi har bir narsani o'rganishga intiladi, savollar berish soni ko'payadi, tafakkurning birlamchi obrazli shakli faol rivojlanadi. Bola dunyoni tasvirlar, syujetlar, o'yinlar orqali anglaydi.

Emotsional hayot ham juda faol kechadi. Bolaning quvonch, qo'rquv, hayrat, g'azab kabi his-tuyg'ulari keskin ifodalanadi va tez o'zgaradi. Shunga qaramay, bu davrda emotsiyalarni boshqarishning ilk elementlari shakllanadi: bola asta-sekin o'z hislarini jilovlash, boshqalar hislarini inobatga olish, hamdardlik ko'rsatish kabi ko'nikmalarni o'rganadi.

Nutqning rivojlanishi esa bilish jarayonlarining deyarli barcha jihatlariga ta'sir ko'rsatadi. Bola o'z fikrlarini so'z bilan ifoda eta boshlagan sari insonlar bilan aloqa qilish imkoniyatlari kengayadi, xotira va tafakkur faolroq ishlay boshlaydi. Nutq rivojlanishi ijtimoiy tajriba va ta'lim-tarbiya jarayonida katta ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiylashuv jarayoni aynan shu yoshda jadal shakllanadi. Kattalar bilan muloqot qilish, tengdoshlar bilan o'ynash, umumiy qoidalar asosida harakat qilish - bularning barchasi bolaning shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. O'yin bolaning asosiy faoliyati bo'lib, uning psixik rivojlanishining har bir sohasi o'yinda o'z aksini topadi.

Kichik yoshdagi bolalar shaxsining shakllanishida oilaviy muhit, mehr, qo'llab-quvvatlash, barqaror psixologik atmosfera, muloqot madaniyati juda muhim. Bola aynan shu davrda o'ziga ishonch, mustaqillik, tashabbuskorlik kabi sifatlarni egallay boshlaydi. Bu davrdagi psixik rivojlanish keyingi bosqichlarning sifatini belgilab berishi sababli, uni chuqur o'rganish va to'g'ri pedagogik yondashuvni tanlash psixologlar va tarbiyachilar uchun dolzarb vazifadir.

Kichik yoshdagi bolalarda bilish jarayonlarining shakllanishi
Sensor-motor rivojlanish

J. Piaje bo'yicha 0-2 yosh oralig'i sensor-motor bosqich hisoblanadi. Bu davrda bola tashqi muhitni sezgilar orqali o'rganadi.

Sensor-motor rivojlanishning asosiy ko'rsatkichlari:

predmetlarni ushlash, aylantirish, taqqoslash, moddiy harakatlar orqali dunyoni idrok qilish, sabab-oqibat munosabatlarini anglashning boshlanishi, tasodifiy harakatlarning maqsadga yo'naltirilgan harakatlarga aylanishi.

Sensor-motor tajribalar keyinchalik tafakkur va nutq shakllanishi uchun poydevor yaratadi.

Idrok jarayoni

Kichik yoshda idrokning quyidagi xususiyatlari kuzatiladi:

holistik (butun shaklda) idrok, yorqin tasvirlarga yuqori sezgirlik, rang va shaklni farqlashning tez rivojlanishi, kattalarning mimikasi va tana harakatlariga emotsional javob.

Pedagogik ta'sir (ko'rsatma, o'yinlar, sensor ta'lim) idrok rivojiga kuchli turtki beradi.

Xotira va diqqat rivojlanishi

Ilmiy tadqiqotlar kichik yoshdagi bolalarda xotiraning asosan ixtiyorsiz xarakterga ega ekanini ta'kidlaydi. Ular ko'proq vizual va emotsional tasvirlarni yodda saqlaydilar.

Diqqat esa:

qisqa muddatli, tez chalg'uvchan, yorqin stimullarga yo'naltirilgan bo'ladi.

Murakkab o'yinlar, konstruksiyalar va ertaklar xotira hamda diqqatni rivojlantiruvchi vositalar sifatida qaraladi.

Nutq va tafakkur rivojlanishi

Nutqning rivojlanishi kognitiv taraqqiyotning eng muhim ko'rsatkichidir.

Vygotskiy bo'yicha:

nutq va tafakkur bir-biriga bog'liq, nutq bolaning ichki psixik jarayonlarini boshqarishga o'tadi, ijtimoiy muloqot - nutq rivojining manbai.

Nutq rivojlanishi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. g'udullash;
2. birinchi so'zlar;
3. ikki so'zli gaplar;
4. mazmunli gaplar;
5. izchil nutqning shakllanishi.

Kichik yoshdagi bolalarda emotsional rivojlanish

Emotsional sezgirlik

Yangi tug'ilgan bola emotsiyalarni mimika, ovoz va tana harakati orqali namoyon qiladi. Kichik yoshda esa emotsional spektr kengayadi: quvonch, ajablanish, qo'rquv, g'azab, xursandchilikning nozik turlari paydo bo'ladi.

Emotsional barqarorlikning shakllanishi

Bolaning emotsional barqarorligi quyidagi omillar orqali rivojlanadi:

mehrli va izchil muloqot, xavfsiz bog'lanish (Erikson bo'yicha ishonch-ishonchsizlik bosqichi), ota-ona qo'llovi, ijtimoiy o'yinlar.

Agar bu omillar yetishmasa, bola xavotirli, ijtimoiy jihatdan tortinqaroq bo'lib qolishi mumkin.

Kichik yoshdagi bolalarda ijtimoiy rivojlanish

Kattalar bilan muloqotning o'rni

Vygotskiy nazariyasi bo'yicha bola psixik rivoji ijtimoiy muhit bilan bevosita bog'liq.

Kattalar: model rolini bajaradi, tilni o'rgatadi, ijtimoiy normalarni tushuntiradi, hamkorlikda faoliyat orqali bilishni yo'naltiradi.

O'yin faoliyati - ijtimoiy o'rganish manbai

O'yin kichik yoshdagi bolalar uchun: muloqot shakli, emotsional bo'shanish vositasi, ijtimoiy rollarni sinab ko'rish maydoni, tafakkurni rivojlantiruvchi jarayondir.

Rol o'yinlari orqali bola "katta odam modeli"ni o'zlashtiradi.

Ijtimoiylashuvga ta'sir etuvchi omillar

Ota-onaning emotsional qo'llovi, tarbiya uslubi (avtoritar, demokratik, befarq), bog'cha muhitining sifat darajasi, o'yinchoqlar va sensor materiallarning mavjudligi, muloqot doirasining kengligi.

Kichik yoshdagi bolalar rivojiga ta'sir etuvchi tashqi va ichki omillar

Ichki omillar: irsiy xususiyatlar, temperament (xolerik, sangvinik, flegmatik, melanxolik), sog'liq holati, neyropsixologik yetuklik.

Tashqi omillar: oiladagi psixologik muhit, tarbiya sifati, pedagogik ta'sir, ijtimoiy-iqtisodiy sharoit, madaniy muhit.

Ilmiy adabiyotlarda (Bronfenbrenner ekologik tizimlar modeli) bolaning rivojlanishi ko'p darajali tizimlar ta'sirida kechishi ta'kidlanadi.

Ilk yoshdagi rivojlanishning ilmiy asoslari

Sensitiv davrlar nazariyasi

Montessori ta'kidlashicha, bola hayotining dastlabki yillarida ayrim ko'nikmalarni oson o'zlashtiradigan maxsus davrlar mavjud:

tartibga ehtiyoj, harakatlanish, til, sensor rivojlanish, ijtimoiy o'rganish.

Neyropsixologik asoslar

Zamonaviy neyropsixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki: 0-3 yoshda miya neyronlari orasidagi sinaptik aloqalar nihoyatda tez kuchayadi, tajribalar soni ko'paygan sari neyron tarmoqlari mukammallashadi, sensor tajriba va til muhitining sifati kelajakdagi intellekt darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa

Kichik yoshdagi bolalarning psixologiyasi murakkab va ko'p omilli jarayon bo'lib, bilish, emotsional va ijtimoiy rivojlanishning o'zaro bog'liqligida kechadi. Sensor-motor tajribalar, idrok, xotira, tafakkur va nutqning dastlabki shakllanishi bolaning keyingi intellektual taraqqiyoti uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. Emotsional barqarorlik va ijtimoiy munosabatlar esa shaxsning keyingi hayotida muvaffaqiyatli moslashishi uchun asos yaratadi. Oila, ta'lim muassasalari va kattalar bilan samarali muloqot bolaning rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Ushbu ilmiy maqola bolalar psixologiyasi sohasida tadqiqot olib boruvchilar, pedagoglar, psixologlar va tarbiyachilar uchun amaliy va nazariy jihatdan muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'oziyev, E. Bola psixologiyasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2012.
2. G'oziyev, E. Ontogenez psixologiyasi. - Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2015.
3. G'oziyev, E. Umumiy psixologiya. - Toshkent: O'zbekiston, 2010.
4. Raxmonov, N. Rivojlanish psixologiyasi. - Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2018.
5. Raxmonov, N. Psixodiagnostika asoslari. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
6. Saidbek Dilmurod O'G'Li Aliqulov, & A.O.Kamolova (2025). Talabalar salomatligini saqlashda pedagogik faoliyatning ahamiyati. Science and Education, 6 (2), 313-319.
7. Kamolova, A. (2024). KASBIY KASALIKLARNI OLDINI OLISHDA VA OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARINING SALOMATLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH. "PEDAGOGICAL ACMEOLOGY" xalqaro ilmiy-metodik jurnali , 16 (8).
8. Azimaxon, K. (2025). The Role of Pedagogical Techniques in Preventing Diseases That Arise Among Students During Professional Activities. Nvpubhouse Library for European International Journal of Pedagogics, 5(07), 57-59.
9. Azimaxon, K. (2025). Professional Health of Teachers as A Key Factor in The Development of Modern Education. European International Journal of Pedagogics, 5(01), 121-124.